

РОЗДІЛ 5

**ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИННИКІВ
В ОРГАНІЗАЦІЮ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ**

УДК 371. 15

Ірина Ковальчук

**АНДРАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ**

У статті розкриваються андрагогічні засади професійного розвитку вчителів технологій у післядипломній педагогічній освіті, а саме: основні ознаки дорослої людини; визначені та обґрунтовані андрагогічні принципи побудови педагогічного процесу в освіті дорослих. До андрагогічних принципів автор відносить принцип системності та ієрархічності, принцип самодетермінації, принцип додатковості, принцип безперервності, принцип науковості, принцип інноваційності, принцип інтерактивності, принцип стимулювання розвитку і саморозвитку, принцип діяльнійшої спрямованості, принцип аналізу професійного досвіду та навчальної діяльності. Визначені андрагогічні засади становлять підґрунтя для побудови ефективної педагогічної системи з метою професійного розвитку вчителів технологій.

Ключові слова: андрагогічні засади, андрагогіка, професійний розвиток, учитель технологій, доросла людина, принцип.

Ковальчук І. Андрагогические основы профессионального развития учителей технологий в последипломном педагогическом образовании.

В статье раскрываются андрагогические основы профессионального развития учителей технологий в последипломном педагогическом образовании: а именно: основные характеристики взрослого человека; определены и обоснованы андрагогические принципы построения педагогического процесса в образовании взрослых. К андрагогическим принципам автор относит: принцип системности и иерархичности, принцип самодетерминации, принцип дополнительности, принцип непрерывности, принцип научности, принцип инновационности, принцип интерактивности, принцип стимулирования развития и саморазвития, принцип деятельности направленной, принцип анализа профессионального опыта и учебной деятельности. На выявленных андрагогических основах базируются построения эффективной педагогической системы, способствующей профессиональному развитию учителей технологий.

Ключевые слова: андрагогические основы, андрагогика, профессиональное развитие, учитель технологий, взрослый человек, принцип.

Посилення динаміки навколишнього світу, виникнення нових технологій, послуг, інформатизація суспільства, конкуренція, запити суспільства на високий рівень професіоналізму фахівців створюють передумови для гнучкого реагування післядипломної педагогічної освіти в сучасних умовах, яка відіграє провідну роль у реалізації освіти дорослих. Зазначені проблеми підсилюються такими явищами, як консерватизм в освіті. Водночас з'являються потреби в посиленні ефективності підвищення професійної кваліфікації педагогів, зокрема вчителів технологій. Їх діяльність останнім часом ускладнена зміною пріоритетів, змістовими, організаційними, матеріально-технічними, кадровими проблемами, нівелюванням престижності та соціального статусу людини праці, намаганнями витіснити предмет трудове навчання та технології з навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу. Зазначені проблеми підсилюються кризовими явищами соціально-політичної сфери сучасного суспільства.

Відповідно, з'являються потреби в силах, здатних сприяти прогресивним трансформаціям суспільних відносин та їх самоочищенню, впливати на розвиток цілісної, духовно багатой особистості. Однією з таких сил є вчительство за умов його високого професіоналізму, інтелігентності, моральності, відчуття часу в культурно-технологічному світі. Із цих причин підтримка професійної кваліфікації педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти набуває актуально-перспективного характеру.

Проблема професійного розвитку вчителя традиційно посідає чільне місце в науковій літературі. Теоретичні аспекти особливостей освіти дорослих розкриваються у працях С. Вершловського, Т. Громкової, О. Гури, І. Драч, О. Дубасенюк, С. Змеєва, І. Зязюна, О. Кукуєва, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, М. Ноулза, С. Сисоевої та ін. Сучасні дослідники І. Жерноклеєв, В. Ковальчук, О. Огієнко, Л. Пуховська, А. Толочикта багато інших приділяють увагу пошукам нових підходів до професійного розвитку вчителя в зарубіжному досвіді.

Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що кристалізація сучасних освітніх тенденцій у професійному розвитку вчителів виокремлює ключові орієнтири, такі як: посилення ролі інтегративних процесів в освіті, використання в підготовці вчителя широкої галузі знань; використання інформаційних технологій, актуалізація розвитку морально-духовних та особистісно-професійних якостей; спрямованість на пізнання себе, іншої людини, суспільства; зближення педагогічної теорії і практики; використання варіативних навчальних програм, урізноманітнення форм, методів, технологій підвищення кваліфікації; урахування особистісних інтересів, потреб учителя в професійному розвитку; прагнення до різних форм рівноправного партнерства та співробітництва в галузі освіти; вдосконалення механізму розробки державних стандартів; подолання авторитарних підходів в освіті; піднесення ролі інтелектуальної та аксіологічної сфер особистості.

Отже, проблема професійного розвитку вчителя процес достатньо складний і багатоплановий, набуває особливої актуальності та знаходить своє розв'язання в пошуках та розкритті ефективних механізмів у системі післядипломної педагогічної освіти, виокремленні прогресивних підходів та напрямів їх реалізації. Одним із суттєвих факторів підвищення ефективності педагогічного процесу в післядипломній педагогічній освіті є врахування андрагогічних засад, що формують науковий характер освіти дорослих та створюють передумови позитивного впливу на професійний розвиток учителів технологій.

Мета статті передбачає розкриття основних андрагогічних засад, спрямованих на підвищення ефективності педагогічного процесу та професійного розвитку вчителів технологій у післядипломній педагогічній освіті.

Андрагогіка – інтегративна галузь знань, що об'єднує положення та ідеї філософії, культурології, психології. Разом із тим, андрагогіка розглядається як спеціальний напрям педагогічної науки, який остаточно ствердив себе в другій половині XX століття. У науковій літературі предметом андрагогіки прийнято вважати весь комплекс процесів організації та обґрунтування цілей, понять, принципів, методів педагогічної діяльності з урахуванням специфіки освіти дорослих, спрямованість на професійний розвиток фахівців, які

мають базову освіту, набуття ними освітніх цінностей, готовності до інноваційної діяльності в умовах науково-технічних перетворень та відповідність новим вимогам кваліфікаційного рівня.

Одним із важливих аспектів у теорії андрагогіки є визначення поняття «доросла людина» та розкриття її основних рис і періодів. Однак, на думку вчених, вікова періодизація дорослості носить достатньо нечіткий характер, оскільки хронометричні показники віку визначаються переважно соціально-економічними умовами, траєкторіями індивідуального життя, психофізіологічними особливостями розвитку індивідуума, характером професійної діяльності, рівнем освіти [2, с. 115-116]. Тому зосередимо увагу на виявленні характерних рис дорослої людини.

Що означає бути дорослим? Серед сучасних тенденцій розвитку освіти дорослих можна виокремити спрямованість на формування суб'єктності людини. А. Огнев [7, с. 14] розкриває стадії народження суб'єктності як формування повноцінної відповідальності за будь-яку справу у вигляді проявлення себе: як суб'єкта майбутньої дії, цілепокладання; як суб'єкта дії саме «тут» і «тепер»; прийняття відповідальності за припинення дій; усвідомленої оцінки результату, передбаченого власною активністю (проявлення себе як суб'єкта здійсненої дії).

Узагальнювальний аналіз досліджень М. Громкової [1], Е. Зеєра [2], С. Змеєва [4], Ю. Кулюткіна [6], А. Огнева [7] дозволив виявити ключові характеристики дорослої людини, до яких належать:

– рівень розвитку усвідомленості або осмислення власного буття;

– здатність до самостійного й відповідального прийняття рішень та самоуправління відповідно до норм і вимог суспільства в трудовій, суспільній діяльності, особистому житті (людина усвідомлено здійснює вибір, передбачає результати, бере на себе відповідальність за свої слова, дії та вчинки);

– домінування проявів індивідуальності, особистісних ставлень, реалізація в професійній та повсякденній діяльності;

– достатньо високий запас життєвого досвіду (побутового, соціального, професійного), що є важливим джерелом як самонавчання, так і навчання інших;

– ініціативність та активність у побудові власного життя, високий рівень мотивації до навчання з метою розв'язання життєво важливих проблем та цілей;

– провідним видом діяльності є професійна;

– відносна економічна, психологічна незалежність;

– здатність враховувати обставини та діяти відповідно наявної ситуації;

– сформованість емоційно-вольової сфери та автономності особистості;

– зацікавленість у самореалізації, саморозвитку та розвитку інших;

– усталеність цілісної самооцінки особистості, яка відображає результати життєвого шляху (Л. Лук'янова) [8, с. 110];

– пошук смислу власного буття, планування свого майбутнього.

Треба відзначити, що запропонований перелік властивостей та якостей дорослої людини не претендує на завершеність, проте, вказані особливості сформовані далеко не в кожного фахівця. Разом із тим, характеристика дорослості визначає специфіку організації педагогічного процесу в післядипломній освіті, урахування якої відіграє суттєву роль у формуванні та розвитку зазначених рис.

Отже, наступним нашим завданням є виявлення та розкриття змісту принципів, спрямованих на професійний розвиток учителів технологій у післядипломній педагогічній освіті.

В енциклопедичному словнику «Освіта дорослих» принципи андрагогіки визначаються як (лат. *Principium* – початок, основа) загальні положення, що задовольняють науковим припущенням та гіпотезі теорії і практики освіти дорослих; базуються на основі методологічних принципів гуманістичної освітньої парадигми, мають особистісно-змістове спрямування навчання і являють собою цілісну сукупність основних принципів навчання, викладання та учіння дорослих [8]. Отже, можна констатувати, що принципи визначають певну систему поглядів, переконань та програму дій через методи їх реалізації, заснованих на визначеній проблематиці.

У вивченні та сприянні розвитку здібностей цілком погоджуємось із запропонованою системою основних методологічних засад В. Шадрикова [10, с. 16-22], які розкриваються автором через систему принципів: здібності необхідно вивчати в

єдності з функціональними системами, властивостями яких вони виступають; принцип єдності здібностей і діяльності (діяльність реалізується через здібності суб'єкта, а здібності розвиваються в діяльності); принцип єдності потенційних і актуальних якостей; принцип єдності здібностей і переживання (дія є проявом ставлення діючого до інших); принцип конкретності (індивідуальності вираження); принцип взаємозв'язку здібностей і внутрішнього світу людини (здібності є проявом ментального досвіду); принцип єдності здібностей і умов діяльності (здібності впливають на успішність діяльності, але й успішність діяльності залежить від її умов, тобто успіхи учня визначаються як його здібностями, так і педагогічною кваліфікацією вчителя.

Отже, враховуючи комплекс концептуальних засад, зробимо відбір та розкриємо зміст системи андрагогічних принципів, які, на наш погляд, створюють передумови професійного розвитку вчителів технологій у післядипломній педагогічній освіті.

Принцип системності та ієрархічності передбачає системну організацію педагогічного процесу курсів підвищення кваліфікації: від створення умов функціонування, цілепокладання, структурування змісту, форм, методів, засобів, спрямованих на розвиток професійних якостей учителів технологій, до переосмислення результатів навчання та адекватної самооцінки, від розробки індивідуальної програми професійного самовдосконалення до її реалізації в міжкурсовий період. Принцип системності реалізується способом ієрархічної організаційної взаємодії інститутів післядипломної педагогічної освіти з навколишнім культурно-технологічним середовищем, з методичними кабінетами районних відділів освіти, керівниками методичних об'єднань учителів технологій, учителями технологій.

Принцип додатковості (компліментарності), запропонований Н. Бором у 1927 році, дозволяє застосовувати його у сфері освіти та розглядати взаємодію педагогічних процесів як взаємодоповнення, взаємозбагачення та взаємозалежність протилежних поглядів на явища, наприклад: взаємодія класичних та інноваційних процесів в освіті; взаємозалежність аналізу та синтезу; інтеграція станів «гармонія – конфлікт» або «потреби – здібності». Освітній смисл означеного принципу полягає в тому що, таким чином формується

проблемне мислення, вкрай необхідне сучасному вчителю технологій. Адже стан свідомості сучасного фахівця, як проблемний, є умовою його активності та мотивації до опанування нового.

Отже, принцип додатковості передбачає формування нового інструменту мислення, нового світогляду. Він дозволяє розглядати професійний розвиток фахівця крізь призму професійних якостей учителів технологій, систематизуючи й доповнюючи їх у взаємозв'язку з природними особливостями, соціальною зумовленістю, духовними потребами, що утворюють цілісну систему уявлень про людину не лише як працівника, який знає та вміє виконувати певні соціальні функції, але і як людину-фахівця, відповідальну за себе, свою діяльність, взаємодію з навколишнім світом, здатну співвідносити категорії самосвідомості – потреби, норми, здібності. Разом із тим, принцип додатковості дозволяє акумулювати знання психології, педагогіки, аксіології, андрагогіки, спрямовуючи дорослу людину до творчої самореалізації.

Принципу додатковості відповідає також і сучасний зміст технологічної освіти учнів, спрямований на розширення її діапазону, посилення впливу альтернативних думок, доповнення уявлень про наукову картину світу, навколишній світ, який став технічно та технологічно насиченим. Зміст навчальних програм включає, по-перше, інваріантне ядро, основним завданням якого є створення в учнів системи базових технологічних знань, умінь, навичок (репродуктивний тип навчання); по-друге, протилежна основа програми – множина варіативних модулів ґрунтується на проектній освітній технології (інноваційний, творчий тип навчання). Поєднання знань різних наук дисципліни потребує у вчителя сформованості системно-синергетичного типу мислення, здатного сприймати цілісність світу в координатах «природа», «особистість», «розум». Застосування зазначеного принципу створює нові можливості для внесення якісних змін у конструкцію традиційного педагогічного процесу післядипломної освіти, а саме: оновлення змісту, форм та методів, засобів педагогічної взаємодії.

Принцип безперервності, з філософсько-педагогічних поглядів, є процесом, що охоплює все життя людини. На думку В. Зінченка [3], важливу роль у його реалізації відіграє інтеграція індивідуальних і

соціальних аспектів, що передбачає якісно новий тип взаємодії особистості та суспільства.

Принцип безперервності: 1) випливає з суспільної потреби в постійному розвитку, формуванні й задоволенні пізнавальних запитів, розвитку здібностей, виступає механізмом розширеного відтворення професійного і культурного потенціалу фахівця; 2) важливою умовою забезпечення безперервної освіти є здібності дорослої людини до самоосвіти, до рефлексивного самоаналізу.

Основними акцентами принципу безперервності є спрямування на сучасні досягнення науки, культури, оволодіння новими способами дій, збагачення інтелектуального потенціалу, набуття нових цінностей і смислів життя та діяльності. Принцип безперервності виступає механізмом розширеного відтворення професійного і культурного потенціалу фахівця.

Принцип безперервності в післядипломній педагогічній освіті передбачає освітній процес курсів підвищення кваліфікації і наступність самоосвіти, самовдосконалення на основі врахування попередньої освіти та застосування методичного супроводу суб'єкта діяльності в міжкурсовий період, використання науково-методичних засобів.

Принцип науковості заснований на використанні сучасних досягнень педагогіки, психології, управління, технологічної освіти в процесі визначення цілей, завдань, змісту, методики й організації взаємодії в системі післядипломної освіти; вивченні та аналізі реального рівня й динаміки професійного розвитку вчителя; формуванні системного мислення, виявленні закономірностей та встановленні системи зв'язків у професійному розвитку учителів технологій.

Принцип інноваційності сприяє переходу освітньої системи до функціонування на засадах нових ідей, підходів і технологій навчання, прагнення досконалості. Застосування будь-якої інновації спрямоване на отримання позитивного результату. Оволодіння вчителем на якісно новому рівні інноваційними технологіями професійного самовдосконалення пов'язане з діагностикою, прогнозуванням, цілепокладанням, рефлексією, корекцією професійного розвитку, побудовою індивідуальної програми професійного розвитку.

Принцип інтерактивності спрямовує побудову організації взаємодії учасників педагогічного процесу на паритетних суб'єкт-суб'єктних засадах із застосуванням методик із активним включенням «думки – слова – дії»; принцип інтерактивності ґрунтується не тільки на попередньому педагогічному досвіді, але й на передбаченні та проектуванні професійного майбутнього в режимі розвитку із використанням різних каналів сприйняття та посилення розумової активності; передбачає формування суб'єктної позиції вчителя.

Принцип стимулювання розвитку та саморозвитку вчителів технологій орієнтує на пропаганду досягнень науки, прогресивного досвіду, що сприяють активізації процесів професійного розвитку. Акцент на «само» означає не послаблення педагогічного впливу, а подолання звичних уявлень учителя про себе. Важливим кроком у цьому напрямі є сприяння самовизначенню – виявленню слухачами власних інтересів, цінностей, потреб, мотивів, норм та перетворення їх на цілі, зміст, методи; розуміння освітніх проблем; перетворення зовнішніх цілей у внутрішні (мотивація).

Для освіти дорослих важливим є питання сенсу навчання, цінності змісту, корисності отриманої інформації, пошук відповіді на питання «для чого?». Принцип стимулювання передбачає перенесення акценту з дидактичної функції викладача на управлінську та перехід від співпраці, співтворчості до режиму самоуправління власним розвитком.

Принцип діяльнійшої спрямованості. Організація в педагогічному процесі активної діяльності спрямовується, передусім, на формування суб'єктної позиції слухачів у процесі навчання, засвоєння нових прийомів та способів діяльності з одночасним усвідомленням механізмів їх реалізації. Провідною ідеєю означеного принципу є ідея управління професійним розвитком учителів технологій засобами організації рефлексивно-діяльнійших форм педагогічної взаємодії. За визначенням В. Семиченко, діяльність – це «...процес реалізації активності людини, що спрямований на досягнення свідомо поставлених цілей. Самі цілі визначаються або її безпосередніми інтересами та потребами, або вимогами з боку суспільства, держави, конкретного підприємства» [9, с. 3].

Принцип рефлексії професійного досвіду та навчальної діяльності. Професійний досвід – це система знань, умінь, навичок, професійних якостей, емоційних ставлень людини, здобутих та усвідомлених у процесі освіти та самостійної професійної діяльності. «Професійним досвідом людина оволодіває лише тоді, коли аналізує результати своєї діяльності й робить відповідні висновки. Досвідом стає лише та його частина, яка осмислена, перетворена в частину внутрішнього світу» [5, с. 54]. Тому важливим фактором у подальшому професійному розвитку вчителя є: 1) осмислення власного досвіду, аналіз, оцінка вчителя з позицій його відповідності часу, вимогам і тенденціям суспільного розвитку, новизни в постановці цілей, відборі змісту, сучасних технологій навчання, стабільності позитивних результатів; 2) усвідомлення суб'єктами самого процесу навчання, самонавчання, а також своїх дій, методів у навчальній діяльності, використовуваних засобів організації навчального процесу.

Отже, розглянута нами сукупність андрагогічних засад (основні ознаки дорослої людини та визначені принципи побудови педагогічного процесу в післядипломній педагогічній освіті) спрямована на:

- створення підґрунтя для зміни педагогічної позиції слухачів та викладачів у навчальній діяльності та формування мотиваційно-рефлексивного середовища в системі післядипломної педагогічної освіти;

- удосконалення вибору сукупності методів побудови взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, що передбачають самостійне цілепокладання слухачів та реалізацію завдань у навчальній діяльності;

- сприяння реалізації ідей гуманізації, демократизації, особистісної та діяльнісної орієнтації педагогічного процесу;

- актуалізацію професійного саморозвитку вчителів технологій в умовах постійних змін сучасного культурно-технологічного середовища.

Література

1. Громкова М. Т. Андрагогіка: теорія і практика образования взрослых: [учеб. пособие студентов педагогических вузов] / М. Т. Громкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с. – (Серия «Высшее

профессиональное образование : Педагогика»). **2. Зеер Э. Ф.** Психология профессионального образования : [учебник для студ. высш. учеб. заведений] / Э. Ф. Зеер. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 384 с. **3. Зинченко В. П.** Непрерывное образование – веление времени / В. П. Зинченко. – М. : Знание, 1988. – 63 с. **4. Змеев С. И.** Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых : [монография] / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с. **5. Королева Е. Г.** Образовательные запросы и профессиональный опыт взрослых как условие организации их обучения / Е. Г. Королева // Человек и образование. Академический вестник Института педагогического образования и образования взрослых РАО. – 2015. – №1 (42) – С. 53-56. **6. Кулюткин Ю. Н.** Психология обучения взрослых / Ю. Н. Кулюткин. – М. : Просвещение, 1985. – 132 с. **7. Огнев А. С.** Организационное консультирование в стиле коучинг / А. С. Огнев. – СПб. : Речь, 2003. – 192 с. **8. Освіта дорослих :** енциклопедичний словник / [за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка]. – К. : Основа, 2014. – 496 с. **9. Семиченко В. А.** Психология деятельности / В. А. Семиченко. – К. : Издатель Эшке А. Н., 2002. – 248 с. **10. Шадриков В. Д.** Профессиональные способности / В. Д. Шадриков. – М. : Университетская книга, 2010. – 320 с.

SUMMARY

Kovalchuk I. Andragogical bases of professional handicraft teachers' development in postgraduate teacher training.

The author reveals the relevance of the professional development of handicraft teachers in postgraduate teacher education, which is underpinned by strengthening of the world dynamics, the necessity of new technologies, services, and consequently, urgent need of professionalism. The problem of adult education and its theoretical aspects is revealed in the works of S. Vershlovskii T. Hromkova O. Gury, I. Drach, A. Dubaseniuk, S. Zmeiev, I. Ziazium, A. Kukuiev, L. Lukianov, N. Nychkalo M. Knowles, S. Sysoiev and others.

The aim of the article is to define andragogical principles that constitute a basis for building educational process and have positive impact on the professional development of handicraft teachers.

For this purpose such methods are used as: system analysis and synthesis, comparison, generalization, systematization, study of scientific psychological, educational, methodical literature.

The author considers the main characteristics of an adult, determines and justifies a system of andragogical principles of educational process building. In the author's opinion andragogical principles include the principle of consistency and hierarchy, the principle of self-determination, the principle of subsidiarity, the principle of continuity, the scientific principle, the principle of innovation,

interaction principle, the principle of stimulating development and self-activity-orientation principle, the principle of analysis of professional experience and training. The foregoing andragogical principles are the foundation for an effective educational system and handicraft teachers professional development.

The andragogical set of principles considered in the article is aimed at: changes in teaching students, in faculty training activities and formation of motivational and reflexive environment; improving of selection methods of construction aggregate interaction of educational process; promotion of humanization ideas, democratization, personal and pedagogical activity-orientation process; self-actualization of professional teachers technologies in conditions of constant changes in modern cultural and technological environment.

Key words: andragogical fundamental, andragogy, professional development, handicraft teacher, adult, principle.